ATELIERUL 2. Traducătorul în era digitală: competenţe, formare şi adaptare
Traducerea literară în era inteligenței artificiale: între creativitate umană şi automatizare

CZU: 81’322.4:81’255.4:821.135.1-2.03=133.1 https://doi.org/10.59295/teia2025.10

DE LA SENSIBILITATEA UMANĂ LA COERENŢA ALGORITMICĂ : PROVOCĂRI ÎN TRADUCEREA PIESEI DE TEATRU *GRĂDINA DE STICLĂ* DUPĂ ROMANUL TATIANEI ŢÎBULEAC DIN ROMÂNĂ ÎN FRANCEZĂ

Angela GRĂDINARU

Universitatea de Stat din Moldova

https://orcid.org/0000-0001-5225-6583

Articolul analizează procesul de traducere a piesei** Grădina de sticlă **după romanul Tatianei Țîbuleac din limba română în limba franceză, având ca punct central confruntarea dintre sensibilitatea interpretativă umană și coerența algoritmică oferită de instrumentele de inteligență artificială. Textul explorează dificultățile specifice traducerii teatrale, unde dimensiunea estetică, ritmul replicilor și încărcătura emoțională sunt esențiale pentru păstrarea impactului asupra publicului. Se evidențiază provocările lexicale și culturale, precum transpunerea metaforelor, a expresiilor idiomatice și a nuanțelor socio-culturale legate de contextul Chișinăului postsovietic. În articolul se compară soluțiile propuse de un traducător uman cu rezultatele generate de un sistem de traducere automată, analizând diferențele în ceea ce privește acuratețea semantică, adaptarea culturală și naturalețea dialogului scenic. Se subliniază faptul că, deși inteligența artificială poate oferi rapiditate și coerență formală, aceasta riscă să reducă subtilitățile emoționale și creativitatea lingvistică necesare unei traduceri artistice reușite. Concluziile susțin ideea unei colaborări hibride, în care intuiția, sensibilitatea și competența traductorului uman se îmbină cu precizia tehnologică, rezultând un produs final fidel atât sensului original, cât și experienței teatrale dorite.

Cuvinte-cheie*: traducere teatrală, inteligență artificială, adaptare culturală, dificultate de traducere, metafore, dialog scenic, coerență algoritmică, sensibilitate umană, tehnici de traducere.*

FROM HUMAN SENSITIVITY TO ALGORITHMIC COHERENCE: CHALLENGES IN TRANSLATING THE PLAY *THE GLASS GARDEN*, ADAPTED FROM TATIANA ŢÎBULEAC’S NOVEL, FROM ROMANIAN INTO FRENCH

The article analyses the process of translating the play** The Glass Garden**, adapted from Tatiana Țîbuleac’s novel, from Romanian into French, focusing on the confrontation be-

tween human interpretive sensitivity and the algorithmic coherence offered by artificial intelligence tools. It explores the specific challenges of theatrical translation, where the aesthetic dimension, the rhythm of the lines, and the emotional charge are essential to preserving the impact on the audience. The study highlights lexical and cultural challenges, such as rendering metaphors, idiomatic expressions, and socio-cultural nuances related to the post-Soviet Chișinău context. It compares the solutions proposed by a human translator with the results generated by a machine translation system, analyzing differences in semantic accuracy, cultural adaptation, and the naturalness of stage dialogue. The article underlines that although artificial intelligence can offer speed and formal coherence, it risks reducing the emotional subtleties and linguistic creativity necessary for a successful artistic translation. The conclusions support the idea of a hybrid collaboration, in which the intuition, sensitivity, and expertise of the human translator combine with technological precision, resulting in a final product faithful to both the original meaning and the desired theatrical experience.

Keywords: *theatrical translation, artificial intelligence, cultural adaptation, translation difficulty, metaphors, stage dialogue, algorithmic coherence, human sensitivity, translation techniques.*

Introducere

În peisajul literar și dramaturgic contemporan din Republica Moldova, *Grădina de sticlă* după romanul Tatianei Țîbuleac ocupă un loc aparte, atât prin originalitatea vocii narative, cât și prin modul în care abordează teme universale printr-un filtru profund personal și poetic. Adaptarea scenică semnată de regizorul Petru Hadârcă a transformat romanul într-un text dramatic cu un puternic impact vizual și emoțional, păstrând farmecul metaforic al operei originale și adăugându-i dinamica teatrului viu. Într-o literatură marcată de căutări identitare, memorie colectivă și traume istorice, această piesă reușește să redea, printr-un limbaj dens și sugestiv, fragilitatea și reziliența unei lumi în tranziție.

Alegerea piesei *Grădina de sticlă* ca obiect de studiu în contextul traducerii teatrale nu este întâmplătoare. Limbajul Tatianei Țîbuleac se caracterizează printr-o poeticitate intensă, un amestec de expresivitate metaforică și concizie dramatică, care solicită din partea traducătorului nu doar competențe lingvistice, ci și o sensibilitate literară deosebită. Replicile, încărcate de imagini vizuale și sonore, devin veritabile unități de sens care trebuie transpuse nu doar semantic, ci și afectiv. În plus, inserțiile de limbaj popular, variațiile de registre și aluziile culturale specifice spațiului basarabean impun decizii complexe de adaptare, mai ales atunci când publicul-țintă provine dintr-un alt univers lingvistic și cultural.

În acest context, cercetarea de față își propune să investigheze una dintre cele mai actuale și controversate provocări ale traducerii dramatice: tensiunea dintre sensibilitatea umană a traducătorului și coerența algoritmică oferită de instrumentele de inteligență artificială. Pe de o parte, traducătorul uman are capacitatea de a intui nuanțele emoționale, ritmul replicilor și intențiile ascunse ale personajelor, integrându-le într-un discurs scenic fluent și natural. Pe de altă parte, algoritmii de traducere automată promit rapiditate, uniformitate și o anume rigoare formală, dar riscă să reducă bogăția expresivă la structuri corecte, însă lipsite de vibrație artistică.

Analiza acestui caz particular devine relevantă nu doar pentru studiile de traducere teatrală, ci și pentru dezbaterea mai amplă privind rolul și limitele inteligenței artificiale în domeniile creative. *Grădina de sticlă* se dovedește a fi un teren de testare ideal, întrucât îmbină cerințe lingvistice complexe cu provocări estetice și culturale semnificative. În plus, prin compararea traducerilor realizate de un traducător profesionist și de un sistem automat, cercetarea poate evidenția atât complementaritatea, cât și incompatibilitățile dintre aceste două abordări, oferind o perspectivă echilibrată asupra modului în care tehnologia poate sprijini, dar nu înlocui, sensibilitatea umană în transpunerea unui text teatral.

Particularitățile textului teatral

Textul teatral reprezintă o formă specifică de discurs scris, conceput în primul rând pentru a fi interpretat și pus în scenă, nu doar citit ca un text literar convențional. Această trăsătură fundamentală îi conferă o serie de particularități care îl diferențiază de alte genuri literare și care influențează în mod direct procesul de traducere.

Potrivit teoreticienilor teatrului, textul dramatic este „un text destinat performanței, alcătuit din replici, monologuri și indicații scenice, care creează o lume ficțională ce prinde viață prin intermediul actorilor și al regiei" [1, p. 86]. Această definiție subliniază dualitatea textului teatral, care combină elemente verbale cu cele non-verbale, necesitând o interpretare multiplă: lingvistică, vizuală și auditivă.

Din punct de vedere structural, textul teatral este fragmentat în replici și acte, iar construcția dialogică domină întreaga compoziție. Potrivit lui Steiner George, teatrul este în esență „un dialog în care sensul se construiește prin schimbul viu și dinamic al replicilor" [2, p. 18], ceea ce implică o atenție deosebită la ritm, tonalitate și coerență în procesul de traducere.

Un alt aspect important este prezența indicațiilor scenice (didascaliei), care oferă informații despre decor, acțiuni, gesturi și atitudini, esențiale pentru punerea în scenă. Acestea nu sunt doar note tehnice, ci contribuie la sensul global și la atmosfera piesei, iar traducătorul trebuie să decidă cum și dacă să le adapteze pentru a păstra echilibrul între fidelitate și funcționalitate dramatică [3, p. 1]. Algirdas Greimas și Joseph Courtés afirmă că textul dramatic, fiind scris pentru a fi jucat, este alcătuit din două niveluri de discurs, fiecare având un emițător diferit: autorul și personajul [4, p. 249]. Primul este nivelul didascaliei, care cuprinde indicațiile scenice, adică toate informațiile pe care autorul le oferă unui eventual regizor pentru a ghida adaptarea textului său pe scenă: numele personajelor și datele despre acestea (vârstă, sex, trăsături fizice etc.), didascaliile cu funcție „melodică" (o atitudine, o mimică), schimbările de interlocutori sau acțiuni diverse, precum și informațiile referitoare la spațiul și timpul dramatic. Al doilea nivel de discurs este cel al vorbirii personajelor. Această vorbire se poate manifesta sub forme diferite: dialog, monolog, cor și narațiune.

În ceea ce privește limbajul, textul teatral se caracterizează prin varietate stilistică și registre multiple, care reflectă identitatea personajelor, conflictele sociale și psihologice, dar și printr-un grad înalt de performativitate lingvistică [5, p. 12]. Metaforele, jocurile de cuvinte, expresiile idiomatice și aluziile culturale sunt frecvente și adesea au o funcție dramatică precisă, ceea ce crește dificultatea transpunerii lor în altă limbă fără pierderi semnificative.

Textul teatral depinde, atât pentru codificarea, cât și pentru decodificarea sa, de un număr flexibil de sisteme și de un ansamblu de coduri mai mult sau mai puțin comune surselor, actorilor și publicului. Un cod este ceea ce permite asocierea unei unități din sistemul semantic (un semnificat) cu o unitate din sistemul sintactic. Cu alte cuvinte, este vorba despre un ansamblu de reguli corelaționale care guvernează formarea relațiilor dintre semne. Potrivit lui Umberto Eco, codurile sunt înțelese ca un repertoriu de semne sau semnale și regulile sintactice interne care guvernează selecția și combinarea acestora [6, p. 107]. Într-adevăr, o limbă este în realitate un complex de coduri care variază de la reguli de corelație denotațională până la reguli dialectale, paraligvistice, retorice, pragmatice și contextuale, care constituie rețeaua bogată de constrângeri ce guvernează enunțurile și semnificațiile lor. Reprezentarea teatrală va implica o gamă largă de astfel de reguli de corelație – de fapt, aproape toate codurile în vigoare în societate sunt factori potențiali în teatru. Unele dintre aceste coduri (de exemplu, cinetica, scenica sau lingvistica) vor fi specifice unor sisteme particulare, în timp ce altele (convențiile teatrale și dramatice și codurile culturale mai generale) se vor aplica discursului teatral în ansamblu [6, p. 119]. Semiologul polonez Tadeusz Kowzan a propus un concept conform căruia fiecare detaliu al unei opere teatrale este un cod, iar semnificația unui astfel de cod, asemenea unui cuvânt, depinde de semne de tip diferit care îl însoțesc [7, p. 15]. De asemenea, este important să se ia în considerare că codurile în stare pură apar rar în teatru, fiecare dintre ele fiind inclus într-o gamă largă de mijloace expresive: intonație, expresii faciale, mișcare, machiaj etc.

Comunicarea teatrală cuprinde diferite sisteme de semne: actorul, sunetul, lumina, imaginea, spațiul, care sunt în interacțiune continuă, datorită relațiilor dinamice și creative dintre public și reprezentația scenică. Este o operă multidimensională care prinde formă într-un context de interacțiuni format din totalitatea elementelor scenei și sălii. Toți participanții de pe scenă, precum și cei din sală comunică, conștient sau inconștient, voluntar sau involuntar, prin acțiunile lor, prin cuvânt sau chiar prin tăcere. Totuși, jocul dramatic, prin care este formulat textul, se bazează direct pe personaje care, intrând în interacțiune, vor crea o situație teatrală, în plus, elementele descriptive ale personajelor trebuie să fie inevitabil în coeziune cu discursul și acțiunile acestora. Teatrul pune în valoare relația dintre ochi și ureche, dintre actul de a vedea și ceea ce se vede, păstrând multiple posibilități cognitive. Ray Birdwhistell, citat de Yves Winkin în *Anthropologie de la communication*, este unul dintre cei care vede comunicarea ca un proces cu mai multe canale simultane, care utilizează toate datele percepției: auzul, văzul, senzațiile tactile, verbalizarea fiind doar un „infrasistem" [9, p. 79]. Asemenea unui dirijor de orchestră, individul primește și procesează simultan mesaje provenind din mai multe direcții, deoarece fiecare organ receptor aduce informații încărcate de sens. Comunicarea se prezintă astfel ca un „sistem intergenerațional" și cuprinde toate modurile de comunicare – verbale și nonverbale. Comunicarea teatrală este o comunicare orchestrală datorită multitudinii de semne utilizate într-o reprezentație. Tadeusz Kowzan menționează că „totul devine semn într-o reprezentație teatrală: decorul, iluminatul, costumul, machiajul, mersul" [7, p. 176]. În ceea ce privește cuvântul – mult timp considerat purtătorul exclusiv al mesajului – acesta este susținut de ton, intensitate, atitudinea vocii și este prelungit sau înlocuit de „infrasistemul" nonverbal.

Teatrul este destinat să fie spus și jucat. Autorul se retrage și se ascunde în spatele vorbirii personajelor din dialoguri, care mimează un schimb direct. Totuși, teatrul se bazează pe principiul unei duble enunțări și al unei duble destinații. Anne Ubersfeld a definit dubla enunțare ca un proces care presupune că orice enunț teatral are doi emițători: autorul și personajul, și încă doi destinatari, pentru că personajul teatral se adresează unui alt personaj, dar se adresează și spectatorului [9, p. 21]. Autorul este emițătorul principal al textului. El se adresează cititorilor (regizorul este, de asemenea, un cititor) și spectatorilor. Acest model de comunicare constituie prima enunțare. Prezența autorului este discretă și pare să iasă în evidență doar în didascalii. În dialogurile care se înscriu în a doua enunțare, personajele apar în prim-plan și se exprimă direct. Textul teatral trebuie să producă și să provoace efecte atât asupra personajelor, cât și asupra spectatorilor. Pierre Larthomas, în lucrarea *Le langage dramatique*, a subliniat că vorbele rostite în dialoguri sunt adresate în primul rând interlocutorilor direcți ai replicilor. Totuși, specificul teatrului constă în prezența publicului, destinatar secundar, dar important, deoarece, în cele din urmă, spectacolul are loc pentru acesta. Totul se petrece ca și cum spectatorul, cufundat în întunericul sălii, surprinde cuvintele pe care le schimbă personajele [10, p. 25].

Piesa *Grădina de sticlă* după romanul Tatianei Țîbuleac explorează fragilitatea și vulnerabilitatea ființei umane într-un context marcat de tensiuni sociale și personale. O poveste tulburătoare despre o fetiță orfană, aflată în căutarea iubirii, a unor modele de viață, a propriei identități feminine și culturale, dar și a unui loc pe care să-l poată numi „acasă". Personajul central, devenit doctoriță, își rememorează cu luciditate și sensibilitate experiențele care au maturizat-o. Un spectacol care aliniază răni adânci și insuflă puterea de a iubi din nou. Acțiunea se desfășoară într-un spațiu simbolic, reprezentat prin imaginea unei grădini de sticlă, un loc aparent delicat și fragil, în care personajele își trăiesc zbuciumul interior și confruntările cu trecutul și prezentul. Tema centrală a piesei este lupta dintre dorința de libertate și constrângerile impuse de mediul social și cultural. Personajele, profund marcate de traume și amintiri dureroase, se găsesc prinse într-un univers al aparențelor, unde fiecare gest și cuvânt ascund suferință și speranță. Dialogurile sunt încărcate de metafore și imagini poetice, iar replicile evidențiază conflictele interioare și nevoia de comuniune umană. Piesa abordează teme precum alienarea, identitatea și memoria colectivă, în contextul unei Moldove post-sovietice aflate în schimbare. *Grădina de sticlă* invită publicul să reflecteze asupra fragilității existenței și asupra modului în care trecutul modelează prezentul, printr-un limbaj teatral poetic și profund emoționant. Astfel, textul devine o meditație asupra condiției umane și a relațiilor interumane în fața unor realități dure.

Textul acestei piese de teatru evidențiază următoarele particularități:

Fragmentarea dialogică și ritmul replicilor: Piesa este construită pe dialoguri scurte și incisive, care reproduc nu doar conversații, ci și tensiuni interpersonale și stări sufletești profunde. De exemplu, replicile personajelor adesea au un ritm fragmentat, aproape poetic, care reflectă tulburarea interioară sau impasul emoțional: *„- Nu mai pot. / - De ce? / - Pentru că totul e spart ca sticla..."*. Acest schimb scurt, care imită un dialog real, dar și poetic, este esențial în teatrul contemporan, unde ritmul contribuie la dinamica scenică. Traducerea trebuie să păstreze această succesiune rapidă și încărcată de emoție.

Limbajul poetic și metaforic: Textul abundă în imagini metaforice care captează fragilitatea vieții și a relațiilor umane, cum este metafora *grădinii de sticlă* în sine - un spațiu aparent frumos, dar vulnerabil, ce poate fi ușor distrus: *„Suntem ca niște flori într-o grădină de sticlă - frumoși, dar prizonieri, gata să ne spargem.”*. Această metaforă simbolizează condiția personajelor și starea generală de fragilitate și alienare. Traducătorul trebuie să găsească un echivalent poetic și sugestiv în limba franceză care să păstreze aceeași încărcătură emoțională și vizuală.

Indicații scenice încărcate de sens: Deși textul conține indicații tehnice, acestea nu sunt doar sugestii neutre, ci devin parte din atmosfera piesei. De exemplu: „*Lumina se stinge încet, lăsând doar o lumină slabă, difuză, care învăluie personajele ca o ceață.*”. Aceste detalii creează o atmosferă specifică, tensionată și melancolică, iar în traducere ele trebuie să fie clare, concise și ușor de realizat pe scenă, fără a distrage atenția de la dialog.

Registre stilistice variate: Dialogul alternează între limbaj colocvial și expresii lirice sau chiar filosofice. Această alternanță exprimă diferențele sociale și psihologice dintre personaje și stările lor de spirit. Un personaj poate vorbi în termeni simpli, aproape duri, iar altul folosind un limbaj încărcat de simboluri: „*Ai uitat cine suntem? / Suntem doar niște umbre, căutând lumină în grădina asta spartă.*”. Traducerea trebuie să reflecte această diversitate, astfel încât fiecare personaj să-și păstreze vocea proprie și autentică.

Aceste exemple din piesa *Grădina de sticlă* confirmă faptul că traducerea teatrală nu se reduce la o simplă transpunere literală, ci implică o recreare sensibilă și atentă a textului, pentru ca mesajul poetic și efectul dramatic să fie păstrate integral. Este o provocare majoră pentru traducător, mai ales când se încearcă integrarea instrumentelor automate, care pot omite subtilitățile expresive și performative ale limbajului teatral.

Astfel, particularitățile textului teatral implică nu doar o competență lingvistică ridicată, ci și o sensibilitate estetică și teatrală, necesară pentru a asigura o traducere care să fie atât fidelă sensului, cât și viabilă pe scenă. Traducătorul trebuie să fie conștient că fiecare replică are un impact performativ și că adaptarea limbajului trebuie să păstreze acest echilibru între mesaj și efectul artistic.

Particularitățile traducerii teatrale

Traducerea teatrală reprezintă un domeniu complex al traducerii literare, cu cerințe specifice care depășesc simpla transpunere lingvistică. Textul dramatic este destinat punerii în scenă, iar traducătorul trebuie să țină cont nu doar de sensul cuvintelor, ci și de ritmul replicilor, intonație, caracterul personajelor și impactul asupra publicului. Astfel, traducerea piesei de teatru implică o dublă fidelitate: față de textul original și față de efectul artistic pe care îl produce în contextul scenic.

Lingvistul spaniol Cardo José Maria Fernandez afirmă în lucrarea *De la pratique à la théorie de la traduction dramatique* că relația care se stabilește între traducător și textul teatral este eminamente literară, iar sarcina traducătorului teatral nu este diferită, fie că este vorba despre un poem sau o povestire [11, p. 195]. Traducătorul de teatru Jean-Michel Déprats a menționat în articolul *Deux ou trois choses que je sais d'elle* că astăzi cuvântul și textul scris sunt legate prin vocalitate și corporalitate, respirație și

ritm, toate împreună fiind la fel de importante ca logica intelectuală. Traducătorul trebuie să acorde atenție regiei, ritmului, caracterizării personajelor, astfel, putem considera că traducerea teatrală este o entitate specifică, fără un echivalent exact în literatură [12, p. 56]. Textul teatral se distinge prin trăsături proprii, întrucât interacțiunea dialectică dintre scriitura dramatică și punerea în scenă determină în mod direct metodologia de traducere. Scriitoarea americană Laurie Anderson estimă că primul aspect de luat în considerare în traducerea teatrală este raportul dintre replici și didascalii. Ea consideră că singurul aspect problematic este traducerea replicilor, deoarece didascaliile, în general, sunt pur și simplu descriptive-prescriptive și nu prezintă probleme deosebite pentru traducător [13, p. 226].

Un aspect esențial al discursului teatral este caracterul său imediat, deoarece mesajul trebuie să fie înțeles instantaneu de către spectator. Numeroși cercetători subliniază importanța păstrării valorilor culturale ale textului pentru a facilita această înțelegere. Regizorul american Stuart Seide afirmă că traducerile sale sunt gândite pentru a fi rostite și auzite, nu doar citite, ele trebuie să asigure o înțelegere imediată, iar în cazul anumitor genuri teatrale, textul trebuie adaptat în funcție de contextul cultural și de spațiul în care se pune în scenă. O traducere reușită a unui text teatral se caracterizează printr-o dicție clară și o rostire credibilă. De aceea, traducerea trebuie realizată cu voce tare, pentru a respecta ritmul și a crea un efect autentic. Traducerea nu constă doar în alegerea corectă a cuvintelor, ci și în redarea muzicalității și expresivității lor, acordând o atenție specială, de exemplu, consoanelor șuierătoare [14, p. 60-61].

Jean-Michel Déprats definește traducerea teatrală ca un transfer dintr-o limbă în alta, care trebuie să țină cont de specificul textului, de punerea în scenă, de actori și spectatori. El susține precizia și fidelitatea și se opune adaptării, considerând că aceasta aduce modificări și amputări nedorite textului. În *Dictionnaire encyclopédique du théâtre* de Michel Corvin, Jean-Michel Déprats propune trei perspective asupra traducerii teatrale: „A traduce nu înseamnă a adapta", „A găsi cuvinte care să fie gesturi" și „O muncă care se reia mereu" [15, p. 56]. Potrivit lui, traducerea trebuie să păstreze replicile, ordinea scenelor și personajele, fără modificări. Traducătorul trebuie să aleagă cuvinte care să transmită aceleași emoții și să mențină legătura dintre corp și voce, astfel încât să creeze o experiență sensibilă pentru spectator. Jean-Michel Déprats vede scena ca o „a treia limbă" între textul original și cel tradus, numind-o „limba-scenă", ce include mișcările corpului, inflexiunile vocii și ritmul. Fiecare cuvânt presupune o punere în voce, respirație și o atenție sporită la context, deoarece textul dramatic necesită timp și spațiu pentru a fi exprimat corect. Jean-Michel Déprats vorbește despre retraducere, considerând că traducerea, asemenea punerii în scenă, este un proces mereu schimbător. El susține că marile opere trebuie retraduse periodic, deoarece traducerea evoluează odată cu timpul. Astfel, retraducerea oferă ocazia de a „stabili o legătură nouă și vie cu opera" [15, p. 70].

În lucrarea sa *Dictionnaire du théâtre*, Patrice Pavis oferă o definiție a traducerii teatrale, punând accent pe traducerea pentru scenă și pentru punerea în scenă. Două aspecte sunt esențiale: „În primul rând, în teatru, traducerea trece prin corpul actorilor și urechile spectatorilor; în al doilea rând, nu este vorba doar de a traduce un text lingvistic în altul, ci de a confrunta și a face să comunice situații de enunțare și culturi heterogene, separate prin spațiu și timp" [16, p. 325]. Traducătorul reprezintă un canal esențial de comuni-

care între textul sursă și cel țintă, având rolul de a reda mesajul textului teatral în toate nuanțele și particularitățile sale. În acest proces, traducătorul se confruntă cu multiple provocări pe care trebuie să le depășească pentru a realiza o traducere fidelă și coerentă. El menține constant legătura cu echipa de scenă și cu dramaturgul pentru a putea evalua în profunzime versiunea sa de traducere și a efectua ajustările necesare.

Dificultățile traducerii piesei de teatru *Grădina de sticlă*

Una dintre principalele dificultăți în traducerea teatrală constă în reproducerea limbajului viu și a diverselor registre stilistice, care includ adesea expresii idiomatice, jocuri de cuvinte, metafore și aluzii culturale locale. În cazul piesei de teatru *Grădina de sticlă*, limbajul poetic și metaforic al Tatianei Țîbuleac pune traducătorul în fața unei provocări suplimentare: cum să transpună subtilitățile semantice și atmosferice fără a pierde autenticitatea și emoția textului. Mai mult, textul dramatic trebuie să fie natural și ușor de interpretat pe scenă, ceea ce solicită o adaptare creativă și nu doar o traducere literală.

Pentru a realiza o analiză a dificultăților de traducere a piesei *Grădina de sticlă* după romanul Tatianei Țîbuleac, este necesar să ținem cont de particularitățile specifice ale textului teatral, precum și de caracteristicile stilistice și culturale ale operei.

Limbajul poetic și metaforic: *Grădina de sticlă* este un text cu un limbaj intens poetic și metaforic, ceea ce pune traducătorul în fața provocării de a păstra impactul estetic și semnificațiile subtile. De exemplu, metafora „*grădina de sticlă*” evocă fragilitatea lumii interioare a personajelor, iar traducerea ei trebuie să redea aceeași senzație de delicatețe și vulnerabilitate. Această metaforă-cheie, ce reprezintă și titlul piesei, sugerează o lume delicată, vulnerabilă, care poate fi ușor afectată sau distrusă. Traducătorul trebuie să păstreze nu doar imaginea concretă a unei grădini făcute din sticlă, ci și încărcătura simbolică ce implică fragilitate, transparență și pericol. O traducere prea literală poate pierde rezonanța emoțională, în timp ce o adaptare excesivă riscă să deturneze sensul. Echilibrul între păstrarea imaginii și transmiterea sensului profund este dificil de realizat.

Metafora „*Fiecare cuvânt este o rană deschisă*” exprimă intensitatea durerii și vulnerabilitatea personajelor prin asocierea cuvintelor cu o leziune vie, sensibilă. În traducere, trebuie găsit un echivalent care să păstreze această imagine vie, încărcată emoțional, dar care să sune natural în limba țintă. Provocarea constă în redarea acelei imagini a unui cuvânt care nu este doar un simplu semn, ci un act dureros, ceea ce implică o complexitate semnificativă în traducere.

Metafora „*Zborul unei păsări captive în cuști invizibile*” reflectă tematica captivării, a limitărilor invizibile și a frustrării interne a personajelor. Pentru traducere, dificultatea vine din redarea acestei imagini poetice care combină un gest natural (zborul) cu o condiție de prizonierat subtil, „invizibil”. Traducătorul trebuie să păstreze simultan opoziția dintre libertate și captivitate, precum și sugestia subtilă a cuștilor care nu pot fi văzute, pentru a nu pierde profunzimea semnificației.

Metafora „*Icrele îmi plesneau*” exprimă durerea fizică extremă printr-o imagine legată de gastronomie și de realitățile culturale ale spațiului basarabean, unde „icrele” (ouăle de pește) sunt un element culinar familiar. Această asociere produce un efect visceral, amplificând senzația de presiune și explozie resimțită în corp. În traducere,

păstrarea acestei plasticități este dificilă, deoarece echivalentul literal riscă să pară bizar sau lipsit de încărcătura afectivă și culturală a originalului.

Aceste metafore nu sunt doar figuri de stil, ci fundamentează emoțional și tematic construcția piesei. Traducerea lor implică nu doar redarea semantică, ci și păstrarea atmosferei și profunzimii lirice, ceea ce reprezintă un adevărat test pentru sensibilitatea și competența traducătorului teatral.

Specificul cultural: Textul conține referințe culturale și sociale specifice Republicii Moldova și contextului post-sovietic, ceea ce poate crea bariere pentru publicul francez. De exemplu, referințele la anumite obiceiuri, expresii regionale sau situații socio-politice trebuie adaptate astfel încât să fie înțelese, fără a denatura sensul original.

Referințe la obiceiuri și tradiții locale: Piesa conține pasaje în care sunt evocate obiceiuri specifice spațiului moldovenesc, cum ar fi sărbătorile tradiționale, obiceiurile legate de familie sau ritualurile funerare.

Colindatul de Crăciun - în piesă, există momente în care personajele amintesc sau evocă colindatul, o tradiție specifică sărbătorilor de iarnă în cultura moldovenească și românească. Colindatul implică mersul din casă în casă pentru a cânta colinde și a aduce urări de bine. Pentru un public francez, această practică poate fi mai puțin familiară, iar traducătorul trebuie să decidă cum să o redea: fie printr-un echivalent explicativ („*chants de Noël traditionnels*"), fie prin păstrarea termenului original cu o notă explicativă. Sensibilitatea față de semnificația culturală și spirituală a obiceiului este esențială pentru a nu diminua impactul scenei.

Obiceiurile legate de moarte și înmormântare - piesa include referiri la ritualurile funerare, care sunt adesea încărcate de simboluri și practici specifice zonei. De exemplu, pomenile sau modul de a petrece momentele după înmormântare reflectă o dimensiune profundă a comunității și a legăturii cu strămoșii. Traducătorul trebuie să redea aceste elemente cu respect față de tradiție, dar și într-un mod accesibil pentru spectatorii străini, care pot percepe aceste obiceiuri ca fiind neobișnuite. Adaptarea trebuie să păstreze solemnitatea și rolul social al acestor practici fără a le reduce la simple curiozități exotice.

Referințele la obiceiuri și tradiții locale din *Grădina de sticlă* sunt esențiale pentru conturarea autenticității piesei și pentru transmiterea valorilor culturale. Traducerea lor presupune nu doar o transpunere lingvistică, ci și o adaptare culturală atentă, care să păstreze sensul profund și să faciliteze înțelegerea pentru un public din altă cultură.

Expresii regionale și argouri: Textul include expresii și regionalisme moldovenești, care adesea au un impact stilistic și emotiv puternic. De exemplu, expresii precum „*a se da cu capul de pereți*" (a se confrunta cu dificultăți mari) sau interjecții specifice zonei, cum ar fi „*hai, măi!*", trebuie traduse cu atenție pentru a păstra naturalețea și caracterul colocvial. O traducere literală riscă să devină nefirească sau dificil de înțeles pentru un vorbitor de franceză, în timp ce o adaptare potrivită poate reda autenticitatea și culoarea regională.

Expresia „*A da cu coada printre picioare*" este o expresie populară moldovenească, folosită pentru a descrie pe cineva care pleacă rușinat sau învins, este încărcată de o nuanță emoțională puternică. Traducătorul trebuie să găsească un echivalent în limba țintă care să păstreze aceeași imagine vizuală și efectul expresiv. În franceză, o variantă ar putea fi „*fuir la queue entre les jambes*", dar aceasta nu este neapărat o expresie uzu-

ală, deci traducătorul trebuie să decidă dacă păstrează traducerea literală sau adaptează printr-o expresie echivalentă în franceză, care să fie naturală și să redea același sens (de ex. „*partir honteusement*").

Argoul „*Măi băiete!*" este o expresie colocvială, frecvent întâlnită în dialogurile din piesă, are un rol important în redarea tonalității directe, prietenoase, uneori ușor ironice sau jignitoare. În traducere, este esențial să se păstreze familiaritatea și atitudinea din context, iar simpla traducere cu „*mon garçon*" poate suna prea formal sau nepotrivit. Traducătorul trebuie să aleagă un echivalent colocvial francez care să reflecte apropierea sau tonul imperativ, precum *„hé mec!"* sau *„eh, toi!"*.

Expresiile *„Schimbă umărul! Mută greul!"* reprezintă comenzi scurte, de tip muncitoresc, încărcate cu autoritate. Traducerea lor în franceză necesită echivalente care să transmită și tonul de comandă, nu doar sensul literal.

Aceste expresii regionale și argou nu sunt doar elemente de culoare locală, ci contribuie decisiv la caracterizarea personajelor și la autenticitatea dialogului. Traducerea lor necesită o atenție specială pentru a păstra sensul, tonalitatea și impactul emoțional, dar și pentru a fi naturală în limba țintă. Alegerea unei soluții potrivite poate face diferența între o traducere plată și una vie, autentică.

Contextul sociopolitic post-sovietic: *Grădina de sticlă* surprinde subtil tensiunile și anxietățile vieții în Republica Moldova post-sovietică, inclusiv impactul tranziției politice și economice. De exemplu, referiri la lipsuri, corupție sau emigrație apar în dialoguri și descrieri de situații cotidiene. În traducere, este important să se mențină această dimensiune socială pentru a păstra autenticitatea mesajului, dar și să se adapteze astfel încât să fie accesibilă publicului francez, posibil mai puțin familiarizat cu aceste realități. Aceasta poate implica explicarea contextului prin dialoguri adaptate sau comentarii regizorale.

Referințe la emigrație și dorul de casă - În piesă, una dintre temele recurente este emigrația – personajele discută despre plecarea masivă a tinerilor din Republica Moldova în căutarea unor condiții mai bune de viață în străinătate. Acest fenomen reflectă realitățile socioeconomice post-sovietice, cu impact profund asupra familiei și comunității. De exemplu, dialogurile în care se exprimă tristețea și alienarea cauzate de separare transmit o tensiune specifică acestei perioade. Traducătorul trebuie să redea nu doar conținutul literal, ci și această atmosferă de incertitudine și speranță amestecată cu dezamăgire, care poate fi greu de transmis unei audiențe care nu cunoaște pe deplin contextul.

Referințe la corupție și instabilitate - În anumite replici, se fac aluzii la corupția endemică, birocrația greoaie și instabilitatea politică care caracterizează perioada post-sovietică în Moldova. Aceste referințe sunt adesea implicite, dar esențiale pentru înțelegerea motivațiilor personajelor și a tensiunilor sociale prezentate. De exemplu, expresii critice la adresa „*sistemului*" sau aluziile la „*pile*" și „*șpăgi*" relevă o realitate socială dureroasă, care trebuie tradusă cu acuratețe pentru a păstra mesajul critic al textului. Traducătorul trebuie să aleagă formulări echivalente care să păstreze nuanța ironică sau pesimistă, dar care să fie accesibile și clare pentru publicul francez.

Contextul sociopolitic post-sovietic este un strat fundamental în *Grădina de sticlă*, influențând temele, conflictul și psihologia personajelor. Traducerea acestor referințe

impune o bună înțelegere a realităților istorice și sociale, precum și o sensibilitate sporită pentru a face aceste elemente accesibile fără a pierde încărcătura lor critică și emoțională.

Dublă enunțare și interacțiunea cu spectatorul: Conform teoriei traducerii teatrale, piesa trebuie tradusă nu doar pentru a fi citită, ci pentru a fi jucată și înțeleasă pe viu de spectatori. Astfel, traducătorul trebuie să aibă grijă de ritm, intonație și de sonoritatea replicilor. De exemplu, replicile scurte și fragmentate ale personajelor din *Grădina de sticlă* reflectă tensiunea emoțională, iar adaptarea lor în franceză trebuie să păstreze această dinamica.

Elemente non-verbale și didascalii: Didascaliile și indicațiile scenice, deși descriptive, au un rol esențial în transmiterea atmosferei și intențiilor dramatice. Traducătorul trebuie să le păstreze clare și să asigure coerența cu dialogurile, astfel încât regizorul și actorii să poată interpreta corect mesajul autorului.

Emoția și corpul în jocul actoricesc: Conform lui Déprats Jean-Michel, traducerea teatrală trebuie să găsească cuvinte care să se transforme în gesturi și să păstreze legătura dintre voce și corp [15]. În *Grădina de sticlă*, expresiile emoționale intense și pauzele dramatice solicită o traducere care să faciliteze exprimarea autentică a personajelor pe scenă.

Exemplul replicii scurte și fragmentate - În *Grădina de sticlă*, personajele adesea folosesc fraze foarte scurte, uneori doar un cuvânt sau o interjecție, pentru a exprima frustrare, durere sau confuzie. De exemplu, replici ca „*Nu... pot...*" sau „*Taci...*" sunt încărcate de emoție, dar sensul lor complet este susținut și de pauzele dramatice care urmează. Traducerea trebuie să păstreze aceste fragmente astfel încât actorii să poată transmite tensiunea interioară, iar spectatorii să resimtă neliniștea și suferința personajelor.

Exemplul pauzelor încărcate de tensiune - Pauzele nu sunt simple goluri în text, ci momente încărcate de semnificație, care permit reflectarea și intensifică impactul emoțional. De exemplu, în scenele în care personajele ezită să-și spună adevărul sau evită confruntarea, aceste tăceri devin un mijloc expresiv esențial. Traducătorul trebuie să marcheze aceste pauze în mod clar în text, pentru ca ele să fie respectate în montare și interpretare, conservând astfel ritmul și tensiunea dramatică.

Exemplul tonului și intensității vocii - Replicile din *Grădina de sticlă* sunt adesea încărcate cu variații subtile de ton și intensitate, de la șoaptă la strigăt, care reflectă stările conflictuale ale personajelor. O traducere rigidă, prea literară, riscă să piardă această gamă sonoră. De aceea, traducătorul trebuie să aleagă cuvinte și structuri care permit actorilor să exprime aceste nuanțe, astfel încât vocea să devină un instrument al emoției autentice.

Pentru ca *Grădina de sticlă* să își păstreze puterea emoțională în limba țintă, traducerea trebuie să fie sensibilă la caracteristicile expresive ale textului - replicile scurte, pauzele încărcate și variațiile tonale - facilitând astfel interpretarea vie și autentică pe scenă. Fără această atenție, piesa riscă să devină plată și să piardă din intensitatea sa dramatică. În concluzie, traducerea piesei *Grădina de sticlă* presupune un echilibru fin între fidelitatea față de textul original și adaptarea pentru a crea un impact teatral autentic. Fără o atenție specială la limbajul poetic, la contextul cultural, la ritm și la dimensiunea performativă, traducerea riscă să piardă profunzimea și forța dramatică a operei.

Analiză comparativă a traducerilor piesei *Grădina de sticlă* realizate de traducătorul uman și de inteligența artificială (studiu de caz)

Analiza comparativă a traducerilor piesei *Grădina de sticlă*, realizate de un traducător uman și de un sistem de inteligență artificială, evidențiază diferențele de abordare la nivel lexical, semantic, pragmatic și prozodic. În timp ce traducătorul uman privilegiază echivalența idiomatică, expresivitatea poetică și adaptarea stilistică la contextul scenic, IA tinde spre o redare mai literală, menținând structura și ordinea din textul sursă. Traducerea umană utilizează tehnici precum modularea, amplificarea și transpoziția pentru a intensifica efectul afectiv și teatral, în timp ce IA se bazează preponderent pe calc și traducere directă, ceea ce asigură lizibilitate, dar reduce uneori forța imagistică. Această comparație pune în evidență atât potențialul IA în traducerea textelor literare, cât și limitele sale în redarea nuanțelor emoționale și a ritmului scenic.

Textul sursă (RO)	Traducere traducător (FR)	Traducere IA (FR)	Diferențe și observații
Noaptea, mamă, mângâi floarea covorului ca pe părul tău.	La nuit, maman, je caresse la fleur du tapis **comme si c'était tes cheveux**.	La nuit, maman, je caresse la fleur du tapis **comme tes cheveux**.	Traducător: modulare și adaptare idiomatică pentru ton poetic. IA: literal, mai direct, mai puțin imaginar.
Noaptea, tată, lovesc perna ca pe umărul tău drept, care nu m-a purtat niciodată, nicăieri.	La nuit, papa, je frappe l'oreiller comme si c'était ton épaule droite, qui ne m'a jamais portée, **nulle part**.	La nuit, papa, je frappe l'oreiller comme ton épaule droite, celle qui ne m'a jamais portée, **nulle part**.	Traducător: păstrează „comme si c'était" + echivalență idiomatică „nulle part". IA: formulare mai literală, schimbă „qui" în „celle".
Să îmi întindeți mâinile voastre de gheață, să vă arăt ochii mei de sticlă vreau.	**Tendez-moi vos mains glacées**, mes yeux de verre je veux vous montrer.	**Tendez-moi vos mains de glace**, je veux vous montrer mes yeux de verre.	Traducător: „mains glacées" → adjectiv, mai fluid și natural. Traducătorul inversează ordinea pentru efect scenic. IA: „mains de glace" → mai concret, mai dur.
Să vă întreb, la sfârșit, de ce povară m-ați văzut când v-aș fi încăput într-o palmă?	Pour vous demander, à la fin, pourquoi vous m'avez vue comme un fardeau, alors que **j'aurais tenu dans une paume** ?	Pour vous demander, à la fin, pourquoi vous m'avez vue comme un fardeau, alors que **je serais entrée dans votre paume** ?	Traducător: echivalență poetică („tenir" → imagine delicată). IA: traducere literală cu „entrer dans" → mai concret, mai prozaic.
Inima mi-e cioburi, mamă. Sângele mi-e apă, tată.	Mon cœur est en éclats, maman. Mon sang est de l'eau, papa.	Mon cœur est en éclats, maman. Mon sang est de l'eau, papa.	Identic la ambele, echivalență directă.

Orfană o dată, orfană o viață, asta nu ați știut voi.	Orpheline une fois, orpheline **pour toute la vie -** ça, vous ne l'avez jamais su.	Orpheline une fois, orpheline **pour la vie**, voilà ce que vous ne saviez pas.	Traducător: amplificare („pour toute la vie"), păstrează tonul dramatic și ritmul original. IA: formulare mai scurtă și mai explicită („voilà ce que…"), pierzând puțin din intensitatea lirică.

În exemplele analizate, traducătorul urmărește fidelitatea semantică, dar prioritizează expresivitatea, ritmul scenic și echivalența idiomatică. Folosește frecvent modularea, transpoziția, amplificarea și echivalența poetică. IA rămâne mai aproape de structura și ordinea cuvintelor din limba sursă, preferând traducerea literală și calculul, cu reformulări minime și uneori mai explicative. Prin urmare, traducerea umană este mai bogată stilistic, IA este mai neutră și mai transparentă, dar mai puțin teatrală.

Textul sursă (RO)	**Traducere traducător (FR)**	**Traducere IA (FR)**	**Diferențe și observații**
Mă visez mireasă.	Je me rêve **mariée**.	Je me rêve **en mariée**.	Traducător: omite „en" pentru concizie poetică. IA: menține construcția tipică franceză.
Merg ca o regină pe un pod de cristal. Rochia mea are sori de aur și coadă de mărgele.	Je marche comme une reine sur un pont de cristal. Ma robe a des soleils d'or et une traîne de perles.	Je marche comme une reine sur un pont de cristal. Ma robe a des soleils d'or et une traîne de perles.	Traducător: traducere literală IA: traducere literală
Prin geamul norului apare mama cu cercei romb și tata cu ciocan.	**À travers la vitre d'un nuage** apparaissent maman avec des boucles d'oreilles en losange et papa avec un marteau.	**Par la fenêtre du nuage** apparaît maman avec des boucles d'oreilles en losange et papa avec un marteau.	Diferențe lexicale: „vitre" *vs*. „fenêtre" (traducător: mai poetic (modulare lexicală), IA: mai concret (calc)); „d'un nuage" *vs*. „du nuage" (traducător: sens generic, IA: sens determinat). Diferență de acord verbal: traducător plural „apparaissent" (acord cu „maman et papa"), IA singular „apparaît" (acord cu primul subiect).

Analiza arată că traducătorul uman adaugă subtilități stilistice prin alegerea unor termeni mai poetici („*vitre*" în loc de „*fenêtre*") și prin adaptări care conferă fluiditate și expresivitate („*Je me rêve mariée*"). În schimb, IA păstrează o redare mai literală, cu structuri standardizate și acorduri gramaticale mai rigide, ceea ce asigură claritate, dar reduce ușor nuanțele lirice ale originalului. Astfel, diferențele relevă opoziția dintre creativitatea adaptativă a traducerii umane și precizia formală a celei automate.

Textul sursă (RO)	Traducere traducător (FR)	Traducere IA (FR)	Diferențe și observații
Ziua aceea o port cu mine în toate țările, în toate stările.	Ce jour-là, **je l'emporte** avec moi dans tous les pays, **dans toutes les circonstances**.	Ce jour-là, **je le porte** avec moi dans tous les pays, **dans tous les états**.	Traducător: „l'emporte" → sens figurat, mai expresiv (modulare); „circonstances" → echivalență semantică adaptată. IA: „porte" → mai literal, mai concret; „états" → calchiere de la „stări".
Nu i-am găsit pereche nici în bani, nici în dragoste.	Je n'ai pas trouvé d'équivalent, ni en argent, ni en amour. **Je n'ai jamais rien trouvé d'équivalent, ni en argent, ni en amour.**	Je ne lui ai trouvé d'équivalent ni dans l'argent, ni dans l'amour.	Traducător: păstrează sensul prin „équivalent" și introduce repetiție pentru efect retoric. IA: „dans l'argent / dans l'amour" → mai literal, fără reluare.
Nimeni nu m-a vrut mai mult.	Personne ne m'a voulue davantage.	Personne ne m'a jamais plus voulue.	Traducător: „davantage" → mai natural în registru standard. IA: „jamais plus" → mai abrupt, ușor arhaizant în acest context.
Nici chiar voi.	Même pas vous.	Pas même vous.	Diferență de ordine: traducător → „même pas vous" (mai uzual, colocvial); IA → „pas même vous" (mai formal).

Traducătorul uman adoptă soluții mai expresive și idiomatice, folosind formulări figurative („*l'emporte*") și adaptări contextuale („*circonstances*" în loc de „*états*"), precum și repetarea strategică a unor segmente pentru intensificarea efectului retoric. IA optează pentru traduceri mai literale și structură directă, ceea ce menține claritatea, dar reduce subtilitatea poetică și flexibilitatea stilistică a originalului. Diferențele scot în evidență contrastul dintre creativitatea adaptativă a traducerii umane și fidelitatea formală a traducerii automate.

Textul sursă (RO)	Traducere traducător (FR)	Traducere IA (FR)	Diferențe și observații
Să te ia cineva acasă, să împartă cu tine tot ce are, fără un gând ascuns?	Quelqu'un qui te prenne chez soi, qui partage avec toi tout ce qu'il a, **sans pensée cachée** ?	Qu'on t'emmène chez soi, qu'on partage avec toi tout ce qu'on a, **sans arrière-pensée** ?	Traducător: „Quelqu'un qui te prenne" - personalizare, direct; „pensée cachée" mai general. IA: „Qu'on t'emmène" - formulare impersonală; „arrière-pensée" - expresie idiomatică franceză pentru „gând ascuns".

Cât de ascuns trebuie să fie un gând ca să învingă frumosul din jur?	À quel point une pensée doit-elle être cachée pour vaincre la beauté autour ?	**Mais** à quel point une pensée doit-elle être cachée pour vaincre la beauté autour de soi ?	IA adaugă „Mais” (conjuncție adversativă) și „autour de soi” pentru claritate (amplificare); traducătorul e mai concis (economie lexicală).
Înger sau diavol, pe care să-l alegi când amândoi vânează același lucru?	Ange ou **démon**, lequel choisir quand les deux chassent la même chose ?	Ange ou **diable**, lequel choisir quand les deux chassent la même chose ?	„Démon” *vs* „diable”: sinonime, dar „diable” e mai comun și mai colocvial; traducătorul folosește un termen puțin mai poetic (alegere lexicală poetică), iar IA face o alegere lexicală curentă.
M-aș fi lipit și de-o lamă dacă m-ar fi mângâiat și mi-ar fi aruncat pâine.	Je me serais collée même à une lame, si elle m’avait caressée et **m’avait lancé du pain**.	Je me serais collée même à une lame si elle m’avait caressée et **jeté un morceau de pain**.	Traducătorul repetă verbul „m’avait” pentru ritm și claritate; IA simplifică; „jeté un morceau de pain” mai explicit decât „lancé du pain”.

Traducătorul uman preferă o abordare mai personalizată și ritmată, folosind repetiții și termeni cu nuanțe poetice („*démon*” față de „*diable*”), precum și o exprimare mai concisă și elegantă. Traducerea IA, în schimb, adoptă o formă mai neutră și uneori mai explicită, utilizând expresii idiomatice consacrate („*arrière-pensée*”) și simplificând structurile pentru claritate. Această comparație evidențiază echilibrul între sensibilitatea stilistică umană și eficiența traducerii automate.

Textul sursă (RO)	**Traducere traducător (FR)**	**Traducere IA (FR)**	**Diferențe și observații**
Nu, nu. Vreo două sticle s-au dezgheţat şi au început să sloboadă mirosul dulceag al mizeriei în care le găsisem.	Non, non. Deux bouteilles s’étaient décongelées et commençaient à dégager **l’odeur douceâtre de la crasse** dans laquelle **nous les avions trouvées**.	Non, non. Deux bouteilles s’étaient décongelées et commençaient à exhaler **l’odeur sucrée de la saleté** où **je les avais trouvées**.	Traducător: „douceâtre” (dulceag, ușor peiorativ), „crasse” (mizerie cu sens puternic), „nous” → incluziune narativă. IA: „sucrée” (mai neutru, mai pozitiv), „saleté” (mai general), „je” → perspectivă individuală.
Duhoarea îmi răscolea stomacul.	La puanteur me retournait l’estomac.	La puanteur me retournait l’estomac.	Traducător: traducere literală IA: traducere literală
Îmi părea că duc pe umeri un oraș întreg.	J’avais l’impression de porter une ville entière sur les épaules.	Il me semblait porter sur les épaules une ville entière.	Traducător: formă afirmativă simplă (echivalență stilistică); IA: inversiune și construcție impersonală (modulare sintactică).

Traducătorul uman folosește termeni mai expresivi și incluziuni narative care amplifică impactul emoțional („*douceâtre*”, „*crasse*”, „*nous*”), în timp ce IA preferă un

limbaj mai neutru și o perspectivă individuală, simplificând expresiile. Ambele traduceri redau fidel senzația de disconfort, însă diferențele stilistice reflectă alegerea dintre un discurs mai personalizat și unul mai obiectiv.

Textul sursă (RO)	Traducere traducător (FR)	Traducere IA (FR)	Diferențe și observații
De gura și de mintea ei se fereau toți ca de boală.	De sa langue et de son esprit, tous se méfiaient **comme de la peste**.	De sa bouche et de son esprit, tout le monde se méfiait **comme d'une maladie**.	Traducător: „langue" (limbă) pentru „gură" (modulare lexicală), expresie idiomatică „comme de la peste" (ca de ciumă) foarte expresivă (echivalență idiomatică). IA: „bouche" (gură) mai literal, „comme d'une maladie" (ca de boală) mai general, mai puțin expresiv.
Uneori, când ajungeam noaptea, și ea se despletea de culcare,	Parfois, lorsque nous rentrions de nuit et qu'elle défaisait ses **nattes** pour se coucher,	Parfois, quand nous rentrions la nuit, et qu'elle défaisait ses **tresses** pour dormir,	Traducător: „nattes" (codițe) + construcție mai fluidă și formală. IA: „tresses" (podoabe împletite) mai comun.
mi se părea că părul i se va preface în pene, iar limba în pară.	j'avais l'impression que ses cheveux allaient se transformer en plumes et sa langue en **une flamme enchantée**.	il me semblait que ses cheveux allaient se transformer en plumes et sa langue **en flamme**.	Traducător: „flamme enchantée" adaugă o nuanță poetică, mistică („pară" devine „flacără fermecată") (amplificare). IA: traducere directă „flamme" fără epitete.

Traducătorul uman introduce elemente poetice și o exprimare idiomatică puternică („*comme de la peste*", „*flamme enchantée*"), sporind intensitatea și nuanța textului. Traducerea IA rămâne mai literală și neutră, păstrând sensul, dar reducând expresivitatea și profunzimea metaforică. Astfel, diferența evidențiază contrastul dintre creativitatea artistică umană și acuratețea pragmatică a traducerii automate.

Textul sursă (RO)	Traducere traducător (FR)	Traducere IA (FR)	Diferențe și observații
Regina mea de gheață se transforma	Ma **Reine des glaces** redevenait	Ma **reine de glace** se transformait	Traducător: „Ma Reine des glaces" cu majusculă și plural „glaces" (efect poetic, metaforic). IA: singular „glace", formulare simplă.
într-o fată de la internat	une fille **d**'orphelinat	une fille **de l**'orphelinat	Traducător: „orphelinat" fără articol hotărât, sugerând o stare generală. IA: „de l'orphelinat" cu articol, mai precis, dar mai concret.

cu care începeam să mă bat de la brânzoaice.	avec qui je me battais pour **une brioche au fromage**.	avec qui je me battais pour **des petits pains au fromage**.	Traducător: „une brioche au fromage” - alegere lexicală mai specifică și mai franceză. IA: „des petits pains au fromage” - mai general, mai neutru.

Traducătorul uman adaugă un plus de expresivitate și nuanțe stilistice, folosind pluralul și majuscula („*Reine des glaces*”) și alegând termeni mai francezi și specifici („*une brioche au fromage*”). Traducerea IA este mai simplă și literală, păstrând sensul, dar cu o exprimare mai neutră și mai concretă. Această diferență reflectă echilibrul între creativitatea interpretativă a traducătorului și fidelitatea formală a traducerii automate.

Textul sursă (RO)	**Traducere traducător (FR)**	**Traducere IA (FR)**	**Diferențe și observații**
Tu, mamă, ce ai fost:	Toi, maman, qu'est-ce que tu as été,	Maman, qu'as-tu été :	Traducător: adresare directă și clară, folosind „Toi, maman” și întrebarea completă (amplificare). IA: formulare mai scurtă, omițând „Toi”.
coadă de câine	un paillasson	queue de chien	Traducător: „paillasson” = preș de intrare, metaforă pentru persoană umilită, varianta metaforică și idiomatică (modulare, echivalență idiomatică). IA: traducere literală „queue de chien” (coadă de câine), mai puțin uzuală ca metaforă.
sau sită de mătase?	ou une femme pure comme la soie ?	ou tamis de soie ?	Traducător: transformă „sită” în „femme pure”, adăugând o nuanță poetică și pozitivă (modulare). IA: traducere literală „tamis de soie” (sită de mătase).

Traducătorul uman recurge la adaptări creative și metaforice pentru a conferi textului un impact emoțional și poetic sporit, transformând imagini concrete în expresii idiomatice („*paillasson*” și „*femme pure comme la soie*”). Traducerea IA rămâne fidelă textului original, oferind o redare literală și mai neutră, dar mai puțin expresivă. Astfel, diferența reflectă contrastul dintre libertatea interpretativă umană și rigurozitatea traducerii automate.

Concluzii

Articolul explorează cu minuțiozitate diferențele esențiale dintre traducerea realizată de un traducător uman și cea generată de inteligența artificială. Analizele comparative efectuate la nivel lexical, semantic, pragmatic și prozodic relevă nu doar modalitățile diferite de abordare a textului, ci și limitele și avantajele fiecărei metode.

Traducătorul uman se evidențiază prin capacitatea de a adapta textul original în funcție de contextul cultural, expresivitatea poetică și subtilitățile emoționale ale piesei. Alegerea cuvintelor, variațiile stilistice și tehnicile precum modularea, amplificarea și transpoziția permit redarea fidelă a atmosferei și a intențiilor autorului. Astfel, traducerea umană reușește să păstreze impactul dramatic, să valorifice nuanțele metaforice și să susțină ritmul scenic, elemente esențiale într-un text teatral.

În contrast, traducerea automată se bazează pe un proces algoritmic de prelucrare a datelor, orientat spre coerența și claritatea structurală. Aceasta produce o redare mai literală și uneori rigidă, care, deși este precisă din punct de vedere gramatical și lexical, poate pierde în profunzimea afectivă și în plasticitatea stilistică. Limitările IA se observă mai ales în redarea metaforelor, a expresiilor idiomatice și a ritmului textului, aspecte esențiale în dramaturgie.

Totuși, traducerea automată oferă avantaje importante în termeni de rapiditate, accesibilitate și uniformitate terminologică, fiind un instrument valoros în contextul actual al globalizării și al necesității traducerilor rapide. În schimb, traducătorul uman rămâne indispensabil în procesele care cer sensibilitate artistică și adaptare culturală profundă.

În concluzie, articolul subliniază complementaritatea dintre sensibilitatea umană și coerența algoritmică, propunând o sinteză în care tehnologia să sprijine, dar să nu înlocuiască, creativitatea și judecata umană în traducerea textelor teatrale. Această abordare echilibrată deschide noi perspective pentru integrarea inteligentă a IA în practica traducerii literare, păstrând în același timp esența și sufletul textului original.

Referințe bibliografice:

1. BENNETT, Susan. *Theatre Audiences: A Theory of Production and Reception*. Routledge: Psychology Press, 1997. 248 p. ISBN 0415157226, 9780415157223
2. STEINER, George. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Great Britain: Oxford University Press, 1998. 538 p. ISBN 0192880934, 9780192880932
3. PAVIS, Patrice. *Theatre at the Crossroads of Culture*. London and New-York, Routledge, 1992. 219 p. ISBN 0415060370, 9780415060370
4. GREIMAS, Algirdas, COURTES, Joseph. *Sémiotique : Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris : Hachette, 2014. 456 p. ISBN 201181541X, 9782011815415
5. AUSTIN, John Langshaw. *How to Do Things with Words*. Clarendon Press, Oxford, 1975. 168 p. ISBN 019824553X, 9780198245537
6. UMBERTO, Eco. *A theory of Semiotics*. Indiana University Press, 1976. 368 p. ISBN 0253013313, 9780253013316
7. KOWZAN, Tadeusz. *The Sign in the Theater: An Introduction to the Semiology of the Art of the Spectacle*. Montreal: Fiesole Casalini Libri, 1968. 80 p.
8. WINKIN, Yves. *Anthropologie de la communication. De la théorie au terrain*. Paris: Editions du Seuil, 2001. 336 p. ISBN 978-2020402842
9. UBERSFELD, Anne. *Lire le théâtre*. Paris : Éditions sociales, 1982. 302 p. ISBN 978-2209055012
10. LARTHOMAS, Pierre. *Le langage dramatique*. Paris : PUF, 1980. 480 p. ISBN 9782130365143
11. CARDO, José Maria Fernandez. *De la pràctica a la teoria de la traduccion dramatica*. Barcelona : Universitat Pompeu Fabra, 1995. 412 p. ISBN 84-7859-915-0

12. DEPRATS, Jean-Michel. Deux ou trois choses que je sais d'elle. In *Cahiers de la Comédie-Française*, 1992, no 2, p. 55-58.
13. ANDERSON, Laurie. Pragmatica e traduzione teatrale. In *Lingua e letteratura*, Urbino PU, 1984, no 2, p. 224-235.
14. STUART, Seide. La traduction complétée par le jeu. In *Théâtre/Public*, 1982, no 44, p. 60-61.
15. DEPRATS, Jean-Michel. Traduction. In Corvin Michel (dir.) *Dictionnaire encyclopédique du théâtre,* Larousse, 1991, p. 836.
16. PAVIS, Patrice. *Dictionnaire du théâtre*. Paris: Armand Colin, 2002. 472 p. ISBN 978-2200263096